

نگرشی به

زیارت نامه حضرت فاطمه معصومه علیها السلام

محسن رفیعی، معصومه شریفی

رفیعی، محسن، ۱۳۴۷ -

نگرشی به زیارت‌نامه حضرت فاطمه معصومه علیها السلام / محسن رفیعی و معصومه شریفی -
قم: زائر، ۱۳۸۳. ISBN: 984-8567-30-1

۱۳۳ ص - (کنگره بزرگداشت شخصیت حضرت فاطمه معصومه - ۱۳۳)

کتابنامه: ص ۱۱۶-۱۳۳ و همچنین به صورت زیر نویس.

۱. زیارت‌نامه‌ها. ۲. معصومه، فاطمه بنت موسی الکاظم، ۱۸۳-۲۰۱ ق. زیارت‌نامه‌ها - نقد و تفسیر.
الف. شریفی، معصومه، نویسنده همکار. ب. عنوان.

۸/۲۷۱/۰۲۷

کنگره بزرگداشت شخصیت حضرت فاطمه معصومه علیها السلام و مکان‌های فرهنگی قم

مجموعه آثار شماره ۳۳

نگرشی به زیارت‌نامه حضرت فاطمه معصومه علیها السلام

نویسندگان: محسن رفیعی، معصومه شریفی

صفحه‌آرا: محمدعلی محمدی

ناشر: زائر - آستانه مقدسه قم

لیتوگرافی: بیان قم

چاپخانه: باقری - قم

نوبت چاپ: اول ۱۳۸۴

شمارگان: ۱۰۰۰

بها: ۶۰۰ تومان

شابک: ۹۶۴-۸۵۶۷-۳۰-۱

● کلیه حقوق نشر برای آستانه مقدسه قم محفوظ است.

مرکز پخش: قم، میدان شهداء (چهار راه بیمارستان)

تلفن: ۷۷۴۲۵۱۹ ص. پ. ۳۵۹۷-۳۷۱۸۵

فهرست مطالب

مقدمه کنگره	۱
مقدمه	۵

بخش اول: بررسی سند زیارت نامه حضرت فاطمه معصومه علیها السلام

۶۴-۱۳

فصل اول: روایات وارد شده در شأن حضرت فاطمه معصومه علیها السلام	۱۵
الف. روایات حضرت امام صادق علیه السلام	۱۵
ب. روایت امام کاظم علیه السلام	۲۱
ج. روایات حضرت امام رضا علیه السلام	۲۲
د. روایت حضرت امام جواد علیه السلام	۳۱
فصل دوم: زیارت نامه های حضرت فاطمه معصومه علیها السلام	۳۵
زیارت نامه خاص حضرت فاطمه معصومه علیها السلام (مشهور)	۳۶
زیارت نامه خاص حضرت فاطمه معصومه علیها السلام (غیر مشهور)	۴۱
زیارت نامه قبور اولاد ائمه (زیارت نامه عام)	۴۳
الف. زیارت نامه نخست	۴۴
ب. زیارت نامه دوم	۴۴
فصل سوم: شرح حال رجال سند زیارت نامه حضرت فاطمه معصومه علیها السلام	۴۶
فصل چهارم: بررسی سند زیارت نامه حضرت فاطمه معصومه علیها السلام	۵۵

بخش دوم: بررسی و شرح زیارت‌نامه حضرت فاطمه معصومه علیها السلام

۶۵-۱۰۳

۱. مراد از «عارفاً بحَقِّهَا» در کلام امام رضا علیه السلام..... ۶۸
۲. آغاز زیارت با اذکاری چون تسبیحات حضرت فاطمه زهرا علیها السلام .. ۷۹
۳. سلام بر «آدم»، همراه پیامبران اولوا العزم..... ۸۵
۴. سلام بر اهل بیت پیامبر اکرم صلی الله علیه و آله، در پی سلام بر آدم و پیامبران اولوا العزم ۸۸
۵. سلام بر حضرت معصومه علیها السلام، در پی سلام بر سلسله پاک معصومین علیهم السلام .. ۹۰
۶. پیامبر اکرم و خاندان پاک و مطهرش صلی الله علیه و آله، نوری یگانه هستند..... ۹۳
۷. مقام شفاعت حضرت فاطمه معصومه علیها السلام..... ۹۴
۸. سعادت واقعی در گرو محبت اهل بیت علیهم السلام است..... ۹۷
۹. آغاز و انجام زیارت‌نامه با یاد خداوند متعال و معصومین علیهم السلام ۹۸
۱۰. «التفات»های لطیف و موافق با ذوق سلیم..... ۹۹
- خاتمه ۱۰۳
- نتیجه بحث..... ۱۰۴
- شرح مصطلحات..... ۱۰۷
- فهرست منابع..... ۱۱۷

مقدمه کنگره

حضرت امام صادق علیه السلام:
«حرم ما اهل بیت علیهم السلام، شهر قم است.
آنجا بانویی از فرزندانم به نام فاطمه دفن
می شود، بهشت بر هر که او را زیارت کند، واجب
می گردد»^(۱).

قم که به لقب «حرم اهل بیت علیهم السلام» مفتخر گردید، نه تنها به
جهت وجود مردمی است که در آن به حسن عبادت و توحید عبادی در
قیام و رکوع و سجود شناخته شده اند^(۲)، و در آرمان شهر اسلامی گرد
حضرت مهدی علیه السلام اجتماع کرده و به یاری آن حضرت قیام
خواهند نمود، و نه صرفاً به جهت وجود بزرگترین حوزه علمی و
حدیثی و معرفتی شیعه در آن، بلکه این شهر مفتخر است که چونان
صدفی زمینی، گوهر آسمانی و ملکوتی فرزندان باب الحوائج الی الله را
در بر گرفته و مسجد اولیای الهی گردیده است. اگر در گذشته شهر قم

۱. سفینه البحار، ج ۲، ص ۴۴۶.

۲. مستدرک الوسائل، ج ۱۰، ص ۲۰۶.

محل محدثان بزرگ و معبد و سجده‌گاه فاطمه معصومه علیها السلام بوده، امروزه نیز پرچم‌دار فرهنگ ناب فقه جعفری علیه السلام و معنویت و عرفان بوده و ضمن تربیت و پرورش یاران امام عصر ارواحنا فدا، زائران حضرتش را با معارف بلند دینی میزبانی می‌کند. آری، «زبید اگر خاک قم به عرش کند فخر»^(۱).

قم، شهری است که بر ولایت و مودت اهل بیت علیهم السلام پایه‌گذاری شده و به همین جهت، پایگاهی برای علویان و شیعیان و دژ تسخیرناپذیری علیه ستمگران بوده است و ائمه علیهم السلام با تعبیراتی خاص و بلند از این شهر یاد کرده‌اند.^(۲)

از هنگامی که شهر قم مسکن حضرت ستی، فاطمه معصومه علیها السلام گردید، بُعد فرهنگی و معنوی آن در کنار تحولات اجتماعی و سیاسی متحول و شکوفا شد، و از چنان موقعیتی برخوردار شد که جناب حسین بن روح رضوان الله علیه، از نواب اربعه، تأیید محتوای یک کتاب علمی و فقهی را مشروط به نظر مساعد علمای قم نمود^(۳). وجود حوزه غنی و بزرگ شیعه، در این شهر و دفاع علمی از اسلام راستین به وسیله تألیف کتابها، اعزام مبلغان و زادگاه انقلاب اسلامی بودن و... همه و همه به برکت وجود فرزند رسول خدا، کریمه اهل بیت علیهم السلام در این شهر است.

۱. دیوان امام خمینی، ص ۲۵۷.

۲. بحار الانوار، ج ۵۷، ص ۲۱۷.

۳. کتاب الغیبه، شیخ طوسی، ص ۲۴۰.

از آنجا که سال ۱۳۸۳ ه.ش. با یک هزار و دویست و پنجاهمین سالگرد ولادت آن حضرت، و نیز با پایان تجدید طلاکاری گنبد مطهر - که در زیبایی کم نظیر و بلکه بی نظیر است - مقارن شده، به منظور معرفی بیشتر آن حضرت و تبیین جایگاه ویژه شهر قم در ترویج فرهنگ تشیع، به دستور تولیت عظمای آستانه مقدسه، حضرت آیه الله مسعودی دام عزه «کنگره» بزرگداشت شخصیت حضرت فاطمه معصومه علیها السلام و مکانات فرهنگی قم» شروع به فعالیت نمود. و در چهار موضوع ذیل:

الف. حضرت معصومه علیها السلام و آستانه مقدسه؛

ب. قم و فرهنگ تشیع؛

ج. حوزه علمیه قم؛

د. انقلاب اسلامی در قم،

با محوریت آستانه مقدسه، دهها جلد کتاب در موضوعات فوق که اکثر آنها جنبه تألیف داشته و برخی دیگر جنبه ترائی دارد و توسط محققان تألیف و تصحیح شده، اهتمام ورزیده است.

آثاری که در محورهای فوق تدوین و نگارش یافته تنها قدم کوچکی است که می تواند نقطه شروعی برای تحقیقات گسترده و عمیقی باشد که سزاوار موضوعات یاد شده است.

محقق و فاضل اندیشمند جناب آقای محسن رفیعی و همسرشان سرکار خانم معصومه شریفی با تلاشی عالمانه به شرح و تفسیر زیارت نامه حضرت فاطمه معصومه سلام الله علیها پرداخته و اثری

سودمند پدید آورده‌اند که ضمن مجموعه آثار علمی کنگره منتشر می‌گردد.

لازم است در اینجا از این نویسندگان جهت بسامان رساندن این اثر کمال تشکر و قدردانی را داشته باشم، همچنین از تولیت آستانه حضرت آیه الله مسعودی، معاون محترم اداری مالی آستانه، جناب آقای فقیه میرزایی و مدیریت فرهنگی حجت الاسلام والمسلمین عباسی که تلاش فراوانی در این امر داشته‌اند، نهایت امتنان و سپاس را داریم.

بر خود لازم می‌دانم که اذعان و اعتقاد قلبی خود را ابراز دارم که اگر توفیقات خدای متعال و عنایات کریمه اهل بیت علیهم السلام نبود، از برداشتن کوچک‌ترین قدمی در این راه عاجز و ناتوان بودیم.
و ما توفیقی الا بالله، علیه توکلت و الیه ائیب.

احمد عابدی

دبیر کنگره

مقدمه

«زیارت» واژه‌ای است مقدّس و نام آشنا در قاموس فرهنگ اسلامی که از جمله ابزار ادای احترام و ارادت به اولیای الهی، و از عوامل تقرب انسان به خداوند متعال محسوب می‌شود. بدیهی است هر عملی که به قصد قربت و بانهایت خلوص نیت انجام پذیرد، به اندازه درصد خلوصی که دارد، مورد قبول درگاه الهی واقع می‌گردد. زیارت پیامبر اکرم (ص)، سایر معصومین علیهم السلام و بزرگان دین، منافع بسیار در دنیا و آخرت در پی دارد. بخشی از این منافع، در سخن آن حضرت هویدا می‌شود؛ آنجا که می‌فرماید:

«زُورُوا الْقُبُورَ، فَإِنَّهَا تُذَكِّرُكُمُ الْمَوْتَ»^(۱) به زیارت قبور بروید؛ زیرا شما را به یاد مرگ می‌اندازد».

۱. «صحیح مسلم» ج ۲، ص ۲۷۱، ح ۱۰۵؛ «سنن ابن ماجه» ج ۳، ص ۹۴، ح ۱۵۷۲؛ «سنن نسائی» ج ۲، صص ۵۳۸-۵۳۷، ح ۲۰۳۳. در «سنن ابن ماجه» ج ۳، صص ۹۴-۹۳، ح ۱۵۶۹، به نقل از حضرت محمد (ص) آمده است: «زُورُوا الْقُبُورَ، فَإِنَّهَا تُذَكِّرُكُمُ الْآخِرَةَ».

و در جای دیگر می‌فرماید:

«مَنْ زَارَنِي أَوْ زَارَ أَحَدًا مِنْ ذُرِّيَّتِي، زُرْتُهُ يَوْمَ الْقِيَامَةِ فَأَنْقَذْتُهُ مِنْ أَغْوَالِهَا»^(۱) کسی که من یا یکی از فرزندانم را زیارت کند،

روز قیامت به زیارت او می‌آیم و او را از گرفتاریهای قیامت

رهایی می‌دهم.

«زیارت» سیره همیشگی یکتاپرستان است و «احترام به بزرگان و رهبران دین، در نهاد و سرشت هر شخص متدین و آزاده‌ای وجود دارد. به این جهت، پیش از اسلام و پس از آن، همیشه قبور صالحان و اولیای الهی مورد توجه خاص و محل زیارت مردم بوده است و تا قرن یازدهم هجری در این مسأله هیچ اختلافی بین شیعه و اهل سنت وجود نداشته است. و هردو فرقه، کتابها و رساله‌هایی در این موضوع نگاشته‌اند».^(۲) «در قرن یازدهم هجری محمد بن عبدالوهاب این مسأله را مورد انکار قرار داد و تصور نمود که زیارت قبور از اختصاصات شیعیان است».^(۳)

زیارت، روشن‌تر از آن است که مورد تردید یا تکذیب واقع گردد؛ چون جواز زیارت قبور - بلکه ضرورتش - هم به لحاظ عقلی، و هم به لحاظ نقلی (قرآن و سنت معصومین علیهم السلام) به راحتی قابل اثبات است. با اندکی تأمل در روایات وارد شده در زمینه اهمیت و

۱. «کامل‌الزیارات» صص ۹-۸.

۲. «فلسفه زیارت» ص ۱۱.

۳. «فلسفه زیارت»، ص ۱۲.

آداب «زیارت»، چنین تعریفی می‌توان از آن به دست داد:

«زیارت» یعنی: حضور در پیشگاه با شرافت انبیای الهی و معصومین و اولیای الهی علیهم السلام - چه زنده باشند و چه مرده -، از سر تکریم و محبت و اخلاص، به جهت ایجاد پیوند قلبی، و قراردادن خویش در حوزه استعاذه و استفاضه آنان، و تجدید میثاق و تحکیم بیعت با آنان؛ به نحوی که موجب تقرب و خشنودی خداوند متعال گردد.

ناگفته پیداست که زیارت فرزندان معصومین علیهم السلام و اصحاب و خواص آنان، در جهت بزرگداشت همان انوار پاک و مطهر مسحوب می‌شود. این را نیز باید در نظر داشت که در زیارت امامزادگان و صالحان، توجه به چند نکته ضروری می‌نماید:

الف. اثبات وجود قبر امامزاده، نخستین گام را تشکیل می‌دهد. وجود امامزاده در یک مکان، از طریق تصریح معصومین علیهم السلام و افراد مورد وثوق، شواهد مستند تاریخی و شهرت به دست می‌آید. در وثاقت و شهرت امامزادگانی همچون حضرت فاطمه معصومه و عبدالعظیم حسنی علیهما السلام تردیدی وجود ندارد؛ اما در محل قبور برخی از امامزادگان تردید وجود دارد که شایسته است در این زمینه، پژوهش به عمل آید.^(۱)

ب. در زیارت و تکریم امامزادگان و اصحاب معصومین علیهم السلام، اصل بر ایمان، تدین، تقوا، و قرار گرفتن آنان در مسیر اهداف معصومین علیهم السلام است؛ مگر اینکه خلاف آن ثابت گردد.

همچون جعفر کذاب و افرادی مانند او که شناخته شده‌اند.^(۱)

ج. از وظایف مهم زائر این است که شناخت کافی از آداب زیارت داشته باشد. درباره آداب زیارت، سخنها بسیار است، اما آنچه می‌توان به اختصار بیان نمود، این‌گونه است:

۱. غسل زیارت پیش از زیارت قبور معصومین علیهم السلام.
۲. قرائت دعا - ترجیحاً دعای مأثور - هنگام غسل.
۳. پوشیدن لباس پاکیزه پس از غسل زیارت.
۴. طهارت از ناپاکیه‌ها و پرهیز از ورود با بدن و لباس نجس در مشاهد مشرفه.
۵. گام برداشتن به آرامی و ایستادن در عتبات، و قرائت اذن دخول.
۶. بوسیدن قبر مقدس، و نهادن صورت بر آن.
۷. رعایت ادب و احترام، و آهسته سخن گفتن در محضر صاحب قبر.
۸. پابرنه شدن هنگام ورود به روضه مبارکه.
۹. ایستادن مقابل ضریح، در بالای سر و روبه قبله بودن در هنگام زیارت.

۱۰. قرائت زیارت مأثور از معصومین علیهم السلام.

۱۱. اقامه نماز پس از زیارت.

۱۲. خواندن دعای مخصوص بعد از نماز زیارت.

۱۳. عدم اشتغال به امور دنیایی.

۱. «تحفة الزائر» صص ۳۸۱-۳۷۹؛ «عمدة الزائر» صص ۴۰۱-۴۰۰؛ «المزار، طباطبائی» صص ۲۹۱-۲۸۹.

۱۴. وداع، هنگام خروج از روضه مبارکه.

۱۵. حرکت به پشت، و خروج به اندازه چند قدم رو به قبر شریف.

۱۶. تکریم زائران و خادمان بقعه شریفه، جهت تکریم صاحب قبر

شریف.^(۱)

شایان ذکر است «به آن اندازه که در فضیلت زیارت حضرت فاطمه معصومه و حضرت عبدالعظیم حسنی علیهما السلام روایت وارد شده، تصریحی بر فضیلت زیارت سایر امام زادگان نشده است».^(۲) آن بانوی بزرگوار، از آن چنان مقامی نود ائمه علیهم السلام برخوردار است که پاداش زیارتش را «برابر با بهشت» دانسته‌اند. نیز به برکت وجود مقدسش، شهر قم، «حرم اهل بیت» و «عش آل محمد علیهم السلام» شده است. قم همواره به خود می‌بالد که چونان صدفی، گوهر گرانهای «حضرت سنی فاطمه علیها السلام» را در خویش، نهفته دارد.

آن حضرت را القاب و صفاتی والاست که از یکی از زیارت‌نامه‌هایش می‌توان بدانها دست یافت؛ بدین شرح:

«معصومة، کریمه اهل البيت، محدثة، عابدة، فاطمة الکبری، طاهرة، حميدة، رشيدة، تقية، مرضية، سيّدة، رضية، برة، أخت الرضا، صديقة، سيّدة نساء العالمين».^(۳)

کتابی که پیش رو دارید، کاوشی است در زیارت‌نامه حضرت فاطمه

۱. برای پژوهش بیشتر، ر.ک: «عمدة الزائر» صص ۳۳-۲۷؛ «المزار، طباطبائی» صص ۳۱-۸.

۲. «المزار، طباطبائی» صص ۲۹۱-۲۸۹.

۳. «اعلام النساء المؤمنات» صص ۵۷۷-۵۷۶؛ «زبدة التصانیف» ج ۶، ص ۱۵۹؛ «ریاحین

الشریعة» ج ۵، ص ۳۵؛ «أنوار المشعین» ص ۲۱۱.

معصومه علیها السلام. اگر «سند» و «متن» را دو روی سکه «حدیث» بدانیم، بدیهی است صحت و استحکام یا ضعف و اضطراب متن و سند، در ارزش گذاری آن، بسیار حایز اهمیت است. نگارندگان، بر آن‌اند تا زیارت‌نامه حضرت فاطمه معصومه علیها السلام را در حد بضاعت اندک خویش، از منظر سند و متن، به بررسی بنشینند.

با گذری بر مجموعه زندگانی حضرت فاطمه معصومه علیها السلام در می‌یابیم که از سوی امام صادق، امام کاظم، امام رضا و امام جواد علیهم السلام، روایاتی در جایگاه باعظمتش وارد شده است. در یکی از این روایات، امام رضا علیه السلام درباره خواهر گرامی‌اش فرموده است: «مَنْ زَارَهَا عَارِفًا بِحَقِّهَا فَلَهُ الْجَنَّةُ». مشهور است که آداب و متن زیارت حضرت معصومه علیها السلام در ادامه همین روایت، از طریق علی بن ابراهیم، از پدرش، از سعد، از امام رضا علیه السلام، وارد شده است.

نگارندگان در پی آنند تا برای این سؤالات، پاسخ بیابند:

۱. چند روایت از چند امام در شأن حضرت فاطمه معصومه علیها السلام وارد شده است؟
۲. سند و متن این روایت‌ها در چه اندازه‌ای از اعتبار است؟
۳. مراد از «سعد» که در سلسله سند زیارت‌نامه حضرت فاطمه معصومه علیها السلام آمده چه کسی است؟ «سعد بن سعد» یا «سعد بن عبدالله»؟
۴. در هر دو صورت، سند از چه درجه‌ای از اعتبار برخوردار است؟

۵. متن زیارت نامه، دربردارنده چه مفاهیمی است؟

۶. آیا این مفاهیم با قرآن و سنت معصومین علیهم السلام مطابقت دارد؟

کتاب حاضر، ابراز ادب و احترامی است خالصانه به آستان مقدس حضرت سنی فاطمه معصومه علیها السلام. و اعتراف می کنیم با تلاشی که داشته ایم، تنها توانسته ایم جرعه ای از اقیانوس بی کران وجودش را بنوشیم و برگه ای از هزاران دفتر زرین حضرتش را ورق بزنیم و شاخه ای از بوستان معرفتش را برگیریم.

در پایان، وظیفه خود می دانیم که از برگزار کنندگان محترم «کنگره بزرگداشت شخصیت حضرت فاطمه معصومه علیها السلام و مکانت فرهنگی قم»، خصوصاً دانشمند محترم حضرت حجة الاسلام والمسلمین جناب دکتر عابدی - زیدعزه - تشکر و قدردانی نماییم. امید آن داریم که پژوهشگران تیز بین و محققان اهل قلم، کاستیهای این نوشتار را به سبب بضاعت اندک ما، و بلندای نظر خویش ببخشایند و راهنماییهایشان را هدیه مان نمایند.

خداوند متعال را برای توفیق خاکسایي این حریم الهی شاکریم و مشتاقانه، شفاعت حضرت سنی فاطمه معصومه علیها السلام و اجداد پاک و مطهرش علیهم السلام را چشم امید داریم.

محسن رفیعی، معصومه شریفی